

HÄMEEN LINNA

Kehämuuritutkimukset 1972

Porttitornin kaivaus

Kertomuksiin liittyvät

- kartat ja piirrokset n:o 22.14.408 -
22.14.426
- valokuvat 3535 - 3652 (ja neg.) sekä
diapositiivit 1972:1 - 34
- löydöt 1972:1 - 28, tiilet 1972:1 - 8,
laastinäytteet 1972:1 - 7 ja maanäyt-
teet 1972:1 - 6

Anu Laitinen, kesä - heinäkuu

Sinimarja Ojonen, elo - syyskuu

1

Porttitornin kaivaus
1972 kesä- ja heinäkuussa

Anu Laitinen

I Lähtöasetelmat

Työn suorittaminen aloitettiin 1.6. Kaivausten ylivalvojana toimi fil.kand. Rainer Knapas, tutkimusapulaisiksi olivat kerääntyneet hum.kandidaatit Henri Nordberg ja Anu Laitinen Turusta. Heinäkuun 24. päivänä aloitti työnsä fil.yo. Helena Rosén piirtäjänä ja kaivajana. Työkohteena oli ns. eteläisen kehämuurin porttitorni. Kohteen valitsemiseen johtaneista syistä voidaan mainita joitakin. Ensinnä, em. porttitorni lienee ollut kehämuurirakennuksen vanhin osa. Vanhojen piirrosten perusteella entisen kulkuväylä linnaan on ollut välittömästi porttitornin länsipuolelta. Lisäksi porttitornirakennuksen länsi- ja eteläpuolella vaikutti olevan runsaasti täyttemaata, etenkin jos vertaa tämän alueen tasoa eteläisen kehämuurin kaakkoispuolella olevan pihan tasoon. Yleensä ottaen vanhasta kulkuväylästä on varsin niukasti tietoja. Rakennushistoriallisesti tärkeä syy kaivauksen aloittamiseen oli porttitornirakennuksen perustusten tutkiminen. Päätettiin samanaikaisesti tutkia myös porttitornin kellari.

II Kaivausalue

Tutkimusalueeksi määriteltiin porttitornin seinusta länsi-, lounais- ja eteläpuolella. Työn helpottamiseksi alueelle suunniteltiin ruudutus. Rakennuksen eteläpäädyn suuntaisesti vedettiin linja itään. Eteläpääty ei ole täsmälleen itä-länsi suuntainen. Koh-tisuoraan kyseiseen linjaan nähden vedettiin pohjois-etelä suuntainen linja, joka tarkkaan ottaen kääntyy 4 astetta luoteeseen (ks. piirros: ruudutuksen sijainti). Tässä kertomuksessa nimitetään kai-kesta huolimatta ruutujen pohjoisimpänä olevaa reunaa pohjoisreu-naksi, itäpuolella olevaa reunaa itäreunaksi jne. Päälinjojen hahmottamisen jälkeen alettiin koko aluetta riittävästi kattavan ruudutuksen muodostaminen. Ruutujen nimeämiseksi päätettiin itä-länsi suuntaiset linjat merkitä numeroin, vastak-kaiset linjat kirjaimin (muutettu myöhemmin koordinaateiksi).

Alue jaettiin 2 x 2 m:n suuruisiin ruutuihin käyttäen lähtöpiste-
teenä rakennuksen eteläpään ja lounaisseinämän muodostamaa kul-
maa. Ruutujen lounaiskulmat toimivat nimeä antavina auktoriteet-
teina.

III 1. vaihe

Tavallisesti kaivausten yhteydessä käytettyä taso- nimitystä vas-
taa tässä kertomuksessa nimitys vaihe. On huomattava, että kaiva-
usalue viettää melkoisesti kaakkoon päin, eikä voi olettaa, että
eksaktia tasoerotusta voitaisiin käyttää hyödyksi. Sitä paitsi,
kuten tuonnempana käy ilmi, maan laatu ja kiinteiden jäännösten
laatu oli sellainen, ettei ollut järkevää turvautua valmiisiin
kaavoihin, vaan käytännön oli saneltava työmenetelmät.

Aluksi poistettiin pinnasta turvekerros. Ruuduissa A 1-5 ja B 1
ei turvekerrosta ollut. Ruuduista D 1, E 1, D 0 ja E 0 hävitet-
tiin tai siirrettiin muualle runsaasti pensaikkoa. Ennen kaivauk-
sen aloittamista maanpinnan taso eteläisen pään vieressä oli
88.80 - 88.40 lännestä itään päin mitattuna. Maan pinta vietti
loivasti etelään ja itään päin (valok. 3535-3536).

Kun oli poistettu ohut kerros ruokamultaa koko alueelta, kävi il-
mi, että ylärinteen ruuduissa A 2 - A 4 sekä alarinteessä ruuduis-
sa B 1 ja C 1 oli yhtenäinen, varsinkin ylempänä rakennuksen sei-
nustaa noudatteleva kapea kiveys. Selvimpänä erottui yhtenäinen,
tasakokoisista mukulakivistä tehty reunus, joka ruuduissa B 1 ja
C 1 kaartui kaakkoon päin (valok. 3545, 3546). Ylärinteen ruuduis-
sa A 2 - A 4 sekä B 2 reunuksen ja rakennuksen seinän välinen osa
oli täytetty pienemmällä mukulakivillä (ks. 1. vaiheen piirros ja
valok. 3537-3542, 3545-3546). Kaivausalueesta oli vielä suuri osa
täyttemaata. Kokonaan täyttemaata olivat ruudut A 5, C 0 ja D 0.
Ruuduissa E 1 oli edelleen vain ruokamultaa. Ruuduissa C 1, D 1
ja E 1 alkoi hiljalleen paljastua rakennuksen seinään tai perus-
tuksiin liittyviä suuria kiviä.

Ruuduissa A 2-4 sekä C 1 ja D 1 oli hajanaisia kiviä, jotka ei-
vät muodostaneet varsinaista kiveystä eivätkä olleet mukulakiviä.

1. vaiheen ruuduista tehdyt muistiinpanot (vrt. 1. vaiheen piirros)

A 4

Pyöreähköt, melko tasakokoiset kivet peittivät suuren osan ruudun itäisestä puoliskosta. Varsinaista kivireunusta ei vielä tässä ruudussa voinut erottaa. Kivien koko oli n. 10 x 15-5 x 8 cm. Talon seinustan puolella oli kellarin edustaan kuuluva kivi-kehys ja sementtilaatta. Koko ruudussa oli hienoa, vaaleata, hiukan mullansekaista hiekkaa.

A 3

Pyöreähköjä, suunnilleen samankokoisia kiviä kuin edellisessä ruudussa. Kellarin edustan kivikehyksen viereltä alkanut kivireunus jatkui alaspäin loivasti rakennuksen seinän suuntaa noudattaen. Lähinnä seinää oli n. 120 x 70 cm:n suuruisen harmaakivi. Ruudun koillisnurkassa oli tiivis, säännöllinen pienistä mukulakivistä ladottu kiveys.

Maan laatu oli suunnilleen sama kuin edellisessä ruudussa, paitsi että seinän läheisyydessä oli enemmän mullansekaista hiekkaa.

A 2

Koillisen kulman poikki kulki edellä mainittu pyöreistä mukulakivistä tehty rivi. Muuten kiviä oli vähemmän kuin edellisessä ruudussa. Maan laatu oli sama kuin edellä.

B 1

Kiveyksen reunakivi kulki yhtenäisenä koko ruudun läpi. Seinustan anturakivet olivat selvästi näkyvissä. Reunuksen ja anturakivien välissä oli melko yhtenäinen, pienistä mukulakivistä ladottu kiveys. Näiden kivien koko oli n. 7 x 12 cm. Ruudun muissa osissa olleet kivet olivat erikokoisia ja järjestäytymättömiä, luultavasti täytemaata.

Maan laatu oli kiveyksen kohdalla hienoa hiekkaa ja multaa, muualla soraa.

C 1

Reunakiveys päättyi ruudun kaakkoisnurkkaan. Suurimmassa osassa ruutua oli hajallaan suhteellisen suuria luonnonkiviä. Anturakivien juuressa ruudun pohjoisnurkassa oli valkoista laastia ja vähän tiiltä. Luonnonkivet olivat hiukan särmikkäitä ja muodostivat ruudun keskivaiheilla yhtenäisemmän ryhmän.

Maan laatu oli tummahkoa, mullansekaista hienoa hiekkaa.

D 1

Ruudussa oli suurehkoja särmikkäitä luonnonkiviä, joilla ei ollut säännöllistä järjestystä. Seinän läheisyydessä oli laastikerros. Maan laatu oli multaa.

E 1

Anturakivet päättyivät seinämän suuntaisesti ajatellen ruuden keskivaiheille. Näiden kivien välissä oli valkoista ja keller-tävää laastia. Muuten ruudussa ei ollut kiviä, ainoastaan ruoka-multaa.

1. vaiheen löydöt (Porrtitornin kaivaus 1972) 1 - 2)

Merkittäviä löytöjä ei tullut. Kaikesta päätellen esineet ovat aika nuoria, 1800-luvun alusta peräisin. Eniten löytyi rautanau-loja (4 kpl), 1 rautalenkki sekä 1 lasinpala. Lisäksi otettiin talteen yksi pikinäyte.

IV 2. vaihe

Kesäkuun loppupäivinä ryhdyttiin poistamaan 1. vaiheen kiveystä (valok. 3543 ja 3544). Arveltiin, että alta paljastuisi useampia 1. vaiheen tyyppisiä kiveyksiä. Kuitenkin vain kivireunukseen viittaava rakennelma tuli esiin ylärinteen puolella ruuduissa A 3 - A 5. Kivet eivät olleet kovin yhtenäisessä järjestyksessä ja rivi oli katkonainen (ks 2. vaiheen piirros ja valok. 3547 ja 3548). Ruutujen C 1, D 0 ja E 0 läpi kulki suurista kivistä teh-ty pengser, ehkä tien reuna, joka selvästikin oli uudempaa lajia. Pengser oli suurin piirtein 1. vaiheen kiveyksen suuntainen. Välit-tömästi tämän eteläpuolella alkoi paljastua pienistä mukulakivis-tä tehty kiveys, joka oli penkereen suuntainen ruuduissa D 0 ja E 0 (valok. 3549, 3550, 3551, 3553, 3554 ja 3555). Ruudussa D 1 oli epämääräiseltä vaikuttava kivirykelmä (valok. 3552). Myös ruutu E 1 ja ruudun E 0 pohjoispuolisko näyttivät arvoituksellisil-ta, koska ne oli täytetty ikään kuin huolimattomasti kasaan hei-tetyillä kivillä (valok. 3556). Kaivausalueen uloimmissa osissa oli edelleen huomattavasti täyttemaata, tosin sen osuus oli hiu-kan vähentynyt edelliseen vaiheeseen verrattuna.

2. vaiheen ruuduista tehdyt muistiinpanot (vrt. 2. vaiheen piirros)

A 5

Epämääräinen kivirykelmä, joka oli hajanaisesti sijoittunut ruudun itäpuoliskoon. Osa kivistä oli mukulakiviä, osa luonnonkiviä. Kivien koko oli n. 10-13 x 15-20 cm. Maan laatu oli kivien kohdalla hiekkansekaista multaa, muualla soraa.

A 4

Ruudun keskustassa oli pohjois-etelä - suuntainen n. 30 cm:n levyinen mukulakivistä tehty rivi. Kivet olivat kooltaan n. 10 x 15 cm. Kiveyksen kohdalla, mukulakivien ympärillä ja välissä oli tummaa multaa, muualla ruudussa soraa.

A 3

Edellä mainittu mukulakiveys jatkui myös tässä ruudussa. Kivet olivat melko tasakokoisia. Maan laatu oli sama kuin edellä: kiveyksen tuntumassa multaa, muualla soraa.

A 2

Kiveys oli epäselvä, mutta ruudusta A 3 tulleen kiveyksen jatke oli jonkin verran näkyvissä. Ruudun itälaidassa oli hiukan pienistä, pyöreistä ja tasakokoisista kivistä tehtyä kiveystä. Muut kivet olivat suurempia ja hajanaisemmin ruutuun sijoittuneita, kokonaisuutena ottaen kiviä oli varsin vähän. Maan laatu: idänpuoleisen kiveyksen kohdalla sekä seinän ja kiveyksen välissä oli hiukan tummakoista multaa. Muualla ruudussa oli soraa.

B 1

Kiveys kaartui jokseenkin katkonaisena rivinä luode-kaakko - suunnassa ruudun halki. Mukulakivet olivat aika pieniä,, n. 10-15 x 10 cm. Ruudun lounaisnurkkauksessa oli täyttemaata. Muuten maan laatu oli tiilensekaista hiesua.

C 1

Ruudun etelärajalalla jatkui heikko kiveys, joka oli tehty pienistä mukulakivistä. Kivien koko oli n. 10 x 15 cm. Keskellä ruutua oli kolme suurta harmaakiveä, jotka olivat kooltaan n. 40 x 30 cm. Nämä kivet oli asetettu peräkkäin luode-kaakko - suuntaiseksi reunukseksi. Niiden ympärillä oli joitakin pienempiä särmikäitä kiviä. Maan laatu oli koko ruudussa vaaleahkoa, mullensekaista hiekkaa, jonka seassa oli tiilenpaloja.

D 1

Suunnilleen samankokoiset (n. 10 x 15 cm) luonnonkivet peittivät koko ruudun pinnan. Ei näytä yhtenäiseltä kiveykseltä. Seinän vieressä rakennuksen anturakivet olivat yhä enemmän esillä. Maan laatu oli koko ruudussa hiekansekaista multaa, jossa oli tiilenpalasia.

C 0

Ruutu oli suurimmaksi osaksi täytemaata. Vain ruudun pohjoisreunalla oli pienten mukulakivien muodostama rykelmä. Sillä kohdilla maa oli mullan- ja tiilensekaista hiekkaa.

D 0

Ruudun pohjoispuoliskon läpi kulki edellä mainittu luode-kaakko - suuntainen suurista lohkkareista tehty reunus. Sen eteläpuolella oli penkereen suuntainen pienistä, n. 10 x 15 cm:n suuruisista mukulakivistä ladottu kapea, n. 20 - 25 cm:n levyinen kiveys. Melkein koko eteläpuolisko oli täytemaata. Maan laatu ruudun pohjoisosassa oli savensekaista hiesua.

E 0

Keskellä viistosti luode-kaakko - suunnassa oli edellä mainittu kivilohkkareista ladottu pengeri, joka samoin kuin koko pohjoisosa oli n. 40 cm (mitattu penkereen reunasta) muuta ruutua ylempänä. Pengerryksen eteläpuolella, samansuuntaisena jatkui kapeana kaistana mukulakivistä tehty kiveys. Kiveyksen kohdalla maa oli mullensekaista hiekkaa. Ruudun eteläpuoliskossa oli täytemaata. Pohjoisosassa oli yhtäläinen kiveys kuin ruudussa E 1 (ks. seuraava kuvaus).

E 1 ja E 0:n pohjoisosa

Ruudun pohjoispuoliskossa oli muutamia suuria rakennuksen seinään kuuluvia kiviä. Niiden välissä oli rikkonaisia tiiliä ja kellertävän harmaata laastia. Näiden kivien etelä- ja kaakkoispuolella oli joitakin erikokoisia mukulakiviä. Ruudun eteläpuoliskossa ja ruudun E 0 pohjoisosassa oli runsaasti samankokoisia (n. 10 x 15 cm) luonnonkiviä ja mukulakiviä, jotka näyttivät irrallisilta ja myöhemmin paikalle heitetyiltä. Niiden välissä oli syviä koloja, mistä päätellen kerros oli paksu.

Kiveystä paljastettaessa ruudusta poistettiin savensekaista multaa n. 20 - 25 cm. Maakerroksessa oli laastinkappaleita ja tiilenpaloja sekä jonkin verran löytöjä. "Kiveyksestä" ei tullut ainoatakaan löytöä.

Ruudun E O keskellä ollut pengeri oli tehty poraamalla lohkaistuista kivistä. Näitä lohkareita oli ruudussa E O kahdessa kerroksessa.

2. vaiheen löydöt (Porttitornin kaivaus 1972)

Löytöjä tuli edelleen niukasti. Kaikki ovat peräisin ruudusta E 1, kiveyksen yläpuolella olleesta multa- ja savikerroksesta. Eniten tuli taas rautanauvoja, yhteensä 9 kappaletta. Lisäksi voidaan mainita 1 rautalenkki, 2 lasinpalea ja 1 saviastian reunanapala.

V 3. vaihe

Kaivauksen ulkonäkö alkoi ratkaisevasti muuttua ja näytti ilmeiseltä, että joissakin osissa oli päästy käsiksi vanhempiin kerrostumiin. Kiintoisimmat muutokset tapahtuivat ruuduissa A 5 ja E 1. Näissä pintakiveykset oli jo ohitettu, siirtyminen kulttuurimaahan oli jyrkkä ja erittäin selvästi havaittava (valok. 3563). Ruudussa A 5 maa oli tummaa sekä tiili- ja laastipitoista, siinä oli lisäksi puuroskaa, hiiltä ja suuret määrät polttamatonta luuta eli yleensäkin kulttuurimaahan liittyvät tunnusmerkit. Ruudusta E 1 poistettiin irrallinen kivikasa kokonaan. Tason vuoksi tätä "kiveystä" säilytettiin kauemmin ja se esiintyykin valokuvissa 3. vaiheeseen liittyvänä, vaikka se kokonaisuudessaan katsotaan 2. vaiheeseen kuuluvaksi (valok. 3564, 3565 ja 3566). Kyseinen ruutu oli melko problemaattinen myös siitä syystä, että tasoero muuhun kaivaukseen nähden oli suuri. Kivikasan alta paljastui maakerros, joka koostui tiilen- ja laastinporosta ja oli kokonaan väriltään punertava. Ruudun A 5 maakerros oli luultavasti tätä vanhempi (3557, 3562). Mukulakivistä tehtyä kiveystä ei siis tullut esiin missään muualla paitsi alarinteen ruuduissa C O, D O ja E O. Ruuduissa A 2-4- tuli näkyviin uudenlaisia säännöttömiä kivirykelmiä (ks 3. vaiheen piirros). Jotkut kivistä näyttivät ulottuvan syvälle ja näin ollen voitiin arvioida kooltaan suuriksi. (valok. 3558, 3559, 3560 ja 3561). Ruuduissa C 1, D 1 ja E 1 saattoi edelleen havaita rakennuksen anturakivien ulottuvan yhä pitemmälle etelään päin. Luultavasti ruutujen E 1 ja E O tiili- ja laastialue

liittyi rakennuksen seinämään sikäli, että seinustasta oli irronnut tiiliä ym. ja pudonnut maahan (valok. 3576 ja 3579).

Ruuduissa C 1, D 0 ja E 0 oli edellä mainittu kivipenger (valok. 3567, 3568, 3569, 3570, 3573, 3577 ja 3578). Sen eteläpuolella ollut mukulakiveys oli sama kuin 2. vaiheessa, mutta nyt kokonaan esillä. (valok. 3567, 3568, 3569, 3570, 3571, 3572, 3573 ja 3577). Kiveys oli tehty tasakokoisista kivistä ja vaikutti hyvin yhtenäiseltä.

Täytemaan osuus oli jälleen huomattavasti vähentynyt koko alueella. Täytemaata ei enää varsinaisesti ollut muualla kuin ruutujen B 1, C 0, D 0 ja E 0 tienpuoleisessa osassa.

3. vaiheen ruuduista tehdyt muistiinpanot (vrt. 3. vaiheen piirros)

A 5

Ruudussa oli tumma kerros, jossa mullan seassa oli runsaasti tiilenpaloja, laastinpaloja, polttamattomia luita sekä palojätteitä, joskus suuriakin hiilenpaloja. Kiviä ei tullut esiin. Läntisessä puoliskossa oli vain vähän täytemaata jäljellä, n. 25 cm:n levyinen kaistale pohjois-etelä - suunnassa. Raja täytemaan ja koskemattoman maan välillä oli erittäin selvä.

A 4

Ruudun pohjoisosassa oli muutamia suuria, lohkaremaisia kiviä, kooltaan n. 30 x 20 cm. Nämä kivet olivat syvällä maassa ja tässä vaiheessa vain yläosa oli näkyvissä. Etelä- ja länsiosissa oli mukulakiven tapaisia pieniä kiviä (n. 10 x 15 cm) melko epämääräisessä järjestyksessä. Nämä olivat maan pinnassa, siis todennäköisesti nuorempia kuin isot kivet. Täytemaata ei enää ollut näkyvissä. Koko ruudun maan laatu oli hiekansekaista hienoa multaa. Seassa oli tiilenpaloja ja laastia sekä jonkin verran polttamatonta luuta. Maa ei ollut niin tummaa kuin ruudussa A 5.

A 3

Ruudun luoteiskulmassa oli muutamia 20 x 10 cm:n suuruisia luonnonkiviä epäyhtenäisessä rykelmässä. Kivet kuuluivat ilmeisesti yhteen ruudun A 4 pienempien kivien kanssa. Maan laatu oli hiekkapitoisempaa kuin ruudussa A 4. Tiilen- ja laastinpalat sekä luut puuttuivat.

A 2

Ruudun keskellä oli n. 40 cm:n levyinen kivivyöhyke, joka koostui pyöreähköistä, n. 15-20 x 10 cm:n suuruisista kivistä. Ne olivat epämääräisessä rykelmässä sekä myös hiukan eri tasoilla toisiinsa nähden.

Maan laatu oli samanlainen kuin edellisessä ruudussa, rakennuksen vieressä maa tosin oli hiukan tummempaa.

B 1

Ruudun keskiosassa oli vinosti luode-kaakkois - suunnassa muutamia peräkkäisiä mukulakiviä, joiden koko oli n. 5 x 10 cm. Etelä- ja lounaisosissa oli täyttemaata. Maan laatu oli muuten mullansekaisista hiekkaa, joka kivien ympärillä oli tummempaa.

C 1

Seinän vierellä olivat näkyvissä suuret anturakivet sekä niiden ympärillä laastia. Edelleen kaakkoisosassa oli 2. vaiheesta tuttu pengeri. Maan laatu oli hiekansekaista multaa.

D 1

Ruudussa oli epämääräinen, luonnonkivistä kasattu "röykkiö" kaakkoiskulmauksessa. Kivet olivat n. 10 x 15 cm:n suuruisia. Pohjoisreunassa olleet anturakivet ulottuivat miltei ruudun puoliväliin etelään päin. Maan laatu oli hienoa hiekansekaista multaa. Seassa oli hiukan laastia ja tiilenpaloja, jotka lienevät kuuluneet rakennuksen seinään.

E 1

Toisen vaiheen kivikasa poistettiin yhdellä keuralla. Sen alla oli maakerros, joka oli vahvasti tiili- ja laastipitoinen ja väriltään punertava. Seassa oli suurempiakin laastin- ja tiilenkappaleita sekä irrallisia pieniä kiviä, samoin polttamaton- ta luuta.

E 0:n pohjoisosa

Maan laatu oli sama kuin edellä käsitellyssä ruudussa, mutta enemmän savipitoinen.

D O ja E o:n eteläpuoli

Pengerryksen eteläpuolella oli n. 30 - 40 cm:n levyinen tasakokoisista mukulakivistä tehty kiveys. Se ulottui kaakko-luode - suuntaisena kaistana ruudun E o itäreunasta C O:n pohjoislinjan keskipaikkeille. Ruudussa C O kiveys oli kaventunut suunnilleen kolmesta mukulakivirivistä muodostuvaksi.

Rivin eteläpuolella oli täyttemaata. Kiveyksen kohdalla maa oli hienoa multaa.

3. vaiheen löydöt (vrt. Porttitornin kaivaus 1972)

Kolmas vaihe oli huomattavasti edellistä rikkaampi. Eniten löytöjä tuli ruuduista A 5, E 1 ja E O. Huomiota kiinnittää varsinkin A 5:sta löytynyt Siegburg- keramiikan pala. Yleensäkin löytyi melko paljon keramiikkaa, joka oli enimmäkseen punaruskeaa, lasitettua ja vaalein juovin varustettua. Lisäksi tuli esiin muutamia rautanauvoja sekä rautaveitsen terä. Suuren osan löydöistä muodostaa polttamaton luu, jota tuli yhteensä 2600 g. Sitä paitsi otettiin talteen laastinäytteitä ja keskiaikaisen tiilen pala, jossa oli sormiura.

VI 4. vaihe

Katsaus koskee kaivausalueen alemmassa rinteessä olevaa osaa eli ruutuja B 1, C 1, D 1, E 1, C O, D O ja E O. Tässä vaiheessa alueella oli havaittavissa kaikkiaan kolmenlaista "reunakiveystä", jotka olivat hiukan eri tasoissa toisiinsa nähden, mutta luultavasti samanaikaisia (ks. 4. vaiheen piirros ja valok. 3587, 3588).

Kaikki kiveykset olivat luode-kaakko - suuntaisia. "Keskimmäinen" kiveys alkaa ylhäältä päin jo ruudusta B 1 jatkuen viistosti kaakkoon päin ruutujen C 1, D O ja E O läpi. Ylempänä, kolmessa ensimmäisessä ruudussa tähän kiviriviin kuuluneet kivet olivat suurehkoja, pyöreitä ja melko katkonaisessa järjestyksessä. Ruudussa E O kivet olivat pienempiä ja tasaisemmassa rivissä. Tämän kiveyksen alla oli "pohjoinen kiveys", joka sekkin alkoi ruudusta B 1. Sitten kiveys jatkui keskimmäisen kiveyksen alla ruudussa C 1, minkä jälkeen se oli edelleen näkyvissä keskimmäisen kiveyksen pohjoispuolella ruuduissa D O ja E O. Kivet olivat pienempiä kuin muissa kiveyksissä, kapeita ja tasaisesti aseteltuja ja kivireunus oli helposti tunnistettavissa samaksi pitkien matkaa.

Pohjoisen kiveyksen ruudussa B 1 olevaa osaa nimitetään tässä kertomuksessa pohjoisen kiveyksen ylimmäksi jatkeeksi (valok. 3586, 3583, 3589 ja 3590), keskimmäisen kiveyksen alla olevaa osaa (joka varsinaisesti kuuluu 5. vaiheeseen) nimitetään pohjoisen kiveyksen jatkeeksi (valok. 3584 ja 3585).

"Eteläinen kiveys", joka oli ruuduissa D 0 ja E 0, oli muita ylempänä (valok. 3587 ja 3588). On luultavaa, että se kuuluu samaan tasoon keskimmäisen kiveyksen kanssa. Keskimmäinen kiveys lienee ollut eräänlainen reunus, ja eteläinen rivi oli jo katupintaan kuuluva ja jonkin verran sekoittunut. Eteläisessä kiveyksessä oli erikokoisia ja epämääräisesti sijoittuneita kiviä. Rivi alkoi D 0:n länsilinjan kaakkoispuolelta ja jatkui katkonaisena, kuitenkin paikoitellen yhtenäisenä E 0:n itälinjaan saakka.

Ruudussa B 1 pohjoisen kiveyksen ja rakennuksen anturakivien välissä oli "kiveys", joka koostui erikokoisista, kuitenkin ilmeisen tarkoituksellisesti paikalleen asetetuista luonnonkivistä (valok. 3589, 3590). Ruudussa C 1 oli suuri, nelikulmainen, melko sileä ja paasimainen harmaakivi, jonka päällä oli keskimmäiseen riviin kuuluvia kiviä. Lohkare oli arvattavasti iäkkäämpi kuin keskimmäinen ja eteläinen kiveys. Sen ympärillä oli runsaasti laastia, joten on oletettavissa, että kivi kuului porttitornin seinämään (valok. 3585, 3583). Ruuduissa C 1 ja D 1 maanlaatu oli 4. vaiheessa muuttunut jokseenkin toisenlaiseksi (valok. 3580, 3581 ja 3582). Multa oli erittäin tiilen- ja laastinsekaista ja väriltään punertavaa. Lisäksi ruudusta D 1 oli löytynyt suurikokoisia tiilenpaloja. Myös hiiltä esiintyi, ja tuntui olevan aihetta ennustaa, että tulossa oli varsinainen palokerros.

Ylärinteen ruutuja A 2-5 käsitellään S.Ojosen tutkimuskertomuksessa.

4. vaiheesta tehdyt muistiinpanot (vrt. 4. vaiheen piirros)

B11

Ruudun läpi kulki luode-kaakko - suunnassa mukulakivistä tehty pohjoinen kiveys. Tämän pohjoispuolella oli suuremmista kivistä muodostettu ^{keskimmäinen} rivi. Ruudun koillisnurkkauksessa, pohjoisen kiveyksen ja seinämän välissä oli edellä käsitelty suurehkoista kivistä tehty kiveys. Pohjoisen kiveyksen eteläpuolella oli täytemaata. Ruudun koillisosassa maan laatu oli multaa ja hiesua, jossa oli tiilenpaloja.

C 1

Ruudun lounaisosassa oli suuri (n. 95 x 65 cm) laattamainen harmaakivi, jonka pinta oli tasainen. Sen päällä oli luode-kaakko-suunnassa kulkenut kivireunus n. 20 x 20 cm suuruisista kivistä, siis edellä käsitelty keskimäinen kiveys. Tämän rivin alla näkyi olevan pohjoisen kiveyksen jatke, joka oli samansuuntainen keskimäisen kiveyksen kanssa. Suuren kiven ja rakennuksen anturakivien välissä oli vahvasti laastia. Maan laatu koko ruudussa oli hiesua.

D 1

Ruutu oli kivetön, jos ei oteta huomioon rakennuksen seinämän kiviä, jotka peittävät koko ruudun pohjoispuoliskon. Maa oli hyvin tiili- ja laastipitoista sekä punertavaa. Seassa oli suurempiakin tillenpaloja sekä laastimöhkäleitä. Maassa oli myös jonkin verran hiilta.

E 1

Säilytettiin tason vuoksi vielä 3. vaiheessa.

C 0

Ruutu oli suurimmaksi osaksi täytemaata. Pohjoisreunaan ulottui osa C 1:n suuresta kivistä sekä keskimäisen kiveyksen jatke.

D 0

Edellä käsitellyt kolme kiviriviä kulki ruudun läpi. Pohjoinen rivi jatkui yhtenäisenä, muut olivat tällä kohdin katkonaisia. Kiveysten ympärillä oli tiilenkappaleita. Maan laatu oli savipitoista hiesua.

E 0

Ruudun pohjoispuolisko oli 3. vaiheen tasossa. Ruudun poikki kulkevan kivilohkareista tehdyn reunuksen alimmat kivet olivat paikoillaan. Eteläosassa olivat puheena olevat kolme kiveystä. Pohjoinen kiveys oli tasoltaan alimpana ja tehty melko tasakokoisista (n. 15 x 10 cm) mukulakivistä. Rivi sai alkunsa jo ruudusta B 1. Ruudussa E 0 se kulki viistosti koilliseen päin kaartuen.

Pohjoisen kiveyksen korkeusero keskimmäiseen kiveykseen nähden oli 10 - 15 cm. Keskimmainen rivi kulki suunnilleen itä-länsi - suunnassa. Se näytti reunukselta ja oli ladottu melkein suorakulman muotoisista mukulakivistä (n. 15 x 13 cm).

Eteläinen rivi kulki samassa suunnassa kuin keskimmainen ja oli välittömästi tämän vieressä. Eteläinen rivi oli 7 - 10 cm keskimmäistä alempana. Rivi oli tehty erikokoisista mukulakivistä, jotka näyttävät paikoitellen sekoittuneen.

Maan laatu oli pohjoisen kiveyksen kohdalla savipitoista hiesua. Keskimmäisessä ja eteläisessä kiveyksessä maa oli hiekkapitoisempaa. Maa ei ollut väriltään kovin tummaa ja se sisälsi jonkin verran tiilenpaloja.

4. vaiheen löydöt (ks. Porttitornin kaivaus 1972) 32 - 38)

Löytömäärä oli pienempi edelliseen vaiheeseen verraten. Kysymyksessä ovat nyt vain alarinteen ruuduista tulleet löydöt. Tällä kertaa tuli esiin yhteensä yhdeksän rautanaulaa. Keramiikkaa ei löytynyt ollenkaan. Eniten saatiin talteen lasinkappaleita. Lisäksi löytyi yksi lasipullon suu, metallilevyn kappale ja viisi polttamattoman luun palaa.

VII Väliaikatuloksia

Nythän on niin, että kaivauksen kolme ensimmäistä vaihetta olivat melko epäselviä. Vasta 4. vaiheessa saattoi selvästi huomata, että luode-kaakko - suuntaiset kiveykset olivat kovin nuoria, ajoitettavissa aikaisintaan 1700-luvun lopulle. Kiveykset olivat melko lähellä pihan nykyistä pintaa, ne olivat osittain sekoittuneita ja maakerros oli selvästi melko uusi.

Ruudusta A 5 esiin tullut 3. vaiheen nahkea kerrostuma saattaa olla keskiaikainen, joskin asiaan on suhtauduttava varovaisesti. Ruuduista D 1 ja E 1 paljastunut tiili- ja laastimaa on todennäköisesti peräisin 1700-luvulta.

Porttitornin kaivausta jatkoi hum.kand. S.Ojonen.

Porttitornin kaivaus
1972 elo- ja syyskuussa

Sinimarja Ojonen
30.9.1972
tark. 15.8.1974

VIII

Tilanne kaivauksella elokuun alussa

Jatkoin A.Laitisen aloittaman Hämeen linnan porttitornin kaivauksen loppuun elo- ja syyskuussa 1972. Elokuun alkuun mennessä oli ylimmät mukulakivikerrokset jo ohitettu. Vallitsevana maalaatuna kaivausalueella oli mullansekainen hiekka; ruuduista E 1 ja D 1 oli saatu esiin tiili- ja laastimurskamaakerrosta ja ruudussa A 5 oli tummaa, vahvasti tiili-, laasti- ja luupitoista maata, jota A.Laitinen kutsuu kaivauskertomuksessaan "kulttuurimaaksi". Nimitys lienee hieman harhaanjohtava, mutta sekaannuksien välttämiseksi en muuttanut sitä.

Elokuussa ei tutkittavaa aluetta avattu lisää, vaan kaivettiin ainoastaan loppuun jo aloitetut ruudut. Porttitornin kaivausta jatkettiin elokuussa kaivausteknisesti tasokaivauksena, jollaisena sitä oli suurimmaksi osaksi kaivettu alkukesänkin ajan. Tässä kertomuksessa käytetty sana ylärinne tarkoittaa ruutuja A 5, A 4, A 3, A 2 ja B 2. Alarinnettä ovat ruudut B 1, C 1, D 1, E 1, C 0, D 0 ja E 0. Elokuun alkuun mennessä oli alarinne kaivettu 4. vaiheeseen. Ylärinne oli vielä 3. vaiheessa. Ensimmäinen tehtäväni oli siis kaivauttaa ylärinteen ruudut 4. vaiheeseen.

IX

4. kaivausvaihe, ylärinne (ks. kartta n:o 22.14.415).

Ruudussa A 5 jatkui tumma, luu-, tiili- ja laastipitoinen nahkea "kulttuurimaa" vahvens. Maakerroksen väri oli tummanharmaa, laadultaan se oli multamaista. Luusaines koostui polttamattomista eläinten luista (valok. 3593, 3594).

Ruudut A 4, A 3, A 2 ja B 2 erosivat maalaatunsa puolesta selvästi ruudusta A 5. Maa oli näissä ruuduissa mullansekaista hiekkaa, joka oli köyhää tiilestä, luista ja laastinkappaleista ja miltei löydötöntä. Ruuduissa A 4 ja A 3 kaivettiin näkyviin jo 3. vaiheessa esiin pilkottaneita kiviä (kivien koko: ks. kartta 22.14.415). Kiviä yhdisti toisiinsa maansekainen laasti (valok. 3596, 3597).

Isot kivet näkyivät vasta osittain. Ruudun A 4 länsireunassa oli runsaasti pieniä mukulakiven kokoisia kiviä isojen kivien päällä, luultavasti peräisin ylempänä olleista mukulakiveyksistä. Ruudun A 3 itäreunassa oleva paasi kuului selvästi porttitornin perustusten anturakiviin. Paaden vieressä oleva laasti oli kovaa ja valkeaa, mutta muuttui etäämpänä paadesta maansekaiseksi (valokuva 3598:II).

Ruuduissa A 2 ja B 2 oli varsin niukasti kiveä. Maansekaista laastia ei myöskään ollut (valok. 3598:I).

Kaivausalueen ylärinne oli löytököyhää 4. kaivausvaiheessa. Talteen otettiin vähän keramiikkaa, lasia ja raudanpaloja. Ruudussa A 5 oli polttamattomia eläinten luita yht. 1130 g, ruuduissa A 4 - B 2 yhteensä vain noin 100g.

X

5. kaivausvaihe, ylärinne (ks. kartta n:o 22.14.416).

Kun ylärinteen ruudut oli kaivettu 4. vaiheeseen, oli koko kaivausalue 4. vaiheessa. Seuraavaksi alettiin syventää kaivausta 5. vaiheeseen. Työ aloitettiin ruudusta A 5, alarinteeseen päin edeten.

Ruudussa A 5 jatkui vahva "kulttuurimaa" (valok. 3595:I-II). Ruuduissa A 4 - B 2 oli maa edelleen mullansekaista hiekkaa. Ruutujen A 4 ja A 3 kivet ja niitä yhdistävä maansekainen laastikerros tulivat 5. kaivausvaiheessa yhä selvemmin näkyviin (valok. 3607:II, 3608:I-II, 3609:I-II); kivet ja niitä yhdistävä laasti khulunevat porttitornin perustuksiin.

Ruuduissa A 2 - B 2 ei edelleenkään ollut kiviä eikä maansekaista laastia.

5. Kaivausvaihe, alarinne (ks. kartta n:o 22.14.416).

Ennen kuin alarinnettä alettiin syventää 5. vaiheeseen, suoritettiin ruutujen B 1, C 0, D 0 ja E 0 eteläreunat 2 x 2 metrin kokoisiksi ruuduiksi. Alkukesän kaivausvaiheissa oli nimittäin näiden ruutujen alareunaan jätetty paksultti täytesoraa kaivamatta.

Seuraavaksi ryhdyttiin purkamaan 4. vaiheen mukulakiveyksiä, jotta kaivaustyössä päästäisiin alaspäin. Ruuduista D 0 ja E 0 purettiin kokonaan kiveys, jota A.Laitinen nimittää kertomuksessaan eteläiseksi kiveykseksi. Edelleen poistettiin ns. keskimmäinen kiveys ruuduista C 1, C 0, D 0 ja E 0. Ns. pohjoinen kiveys

poistettiin ruudusta B 1, mutta kiveyksen alaosa ruuduissa D 0 ja E 0 säilytettiin koskemattomana 5. kaivausvaiheen ajan. Näin tehtiin siitä syystä, että alarinteen ruuduista paljastui lisää pohj. kiveystä; kun keskimäinen kiveys ruuduista C 1 ja C 0 oli purettu, paljastui sen alta mukulakivirivi, joka oli helposti tunnistettavissa kuuluvaksi em. pohjoiseen kiveykseen. Tätä 5. vaiheessa paljastunutta kiviriviä kutsuttiin työnimellä pohj. kiveyksen jatke (valok. 3600:II, vrt. valok. 3599:II, 3600:I, 3601:I-II, 3602, 3603, 3604, 3605:I). Myös ruutujen B 1 - C 1 rajalta paljastui muutama tähän kiveykseen kuuluva mukulakivi lisää.

Tämä ns. pohjoinen kiveys, jota löytyi 4. ja 5. kaivausvaiheessa, oli kapea, yhdestä ainoasta kivirivistä koostuva jono mukulakiviä. Mukulakivet olivat tasakokoisia, tiiviisti toistensa viereen aseteltuja. Mukulakivirivin suunta oli kaakko-luode, (eli se kulki 1740-luvulla puhkaistua uutta portinaukkoa kohti)¹⁾. Mukulakivirivi kulki ruutujen B 1, C 1, C 0, D 0 ja E 0 halki. Lähinnä se toi mieleen reunuskiv^eyksen.

5. vaiheessa löytyi lisäksi ruuduista D 0 ja E 0 kappale epä-säännöllistä mukulakiviriviä, jonka suunta oli myös kaakko-luode (valok. 3601:I-II, 3602, 3603, 3604). Se löytyi samasta tasosta kuin ns. pohjoinen kiveys.

Alarinteen maan laadussa ei 5. vaihetta kaivettaessa tapahtunut olennaisia muutoksia. Suurin osa alueesta oli yhä mullansekais- ta hiekkaa. Ruuduissa D 1 ja E 1 sekä ruudun E 0 pohjoisosassa oli punertavaa, kuivaa, pienimurenista tiili- ja laastimurska- maata. Tiilen- ja laastinpalasien joukossa oli runsaasti pikku- kiviä hajanaisesti. Ruuduista C 1 ja D 1 on ilmeisesti paljas- tumassa samantapaista tummaa, nahkeaa ja luupitoista maata kuin ylärinteen ruudusta A 5. Tähän viittasivat löydötkin: ruuduista C 1 ja D 1 alkoi tulla vihertävän ikkunalasin palasia ja polttamattomia eläinten luita.

1) Stenius 1973, s. 6, 13.

XI

6. kaivausvaihe, ylärinne (ks. kartta n:o 22.14.417)

Ruudun A 5 "kulttuurimaa" muuttui 6. vaihetta kaivettaessa multamaisesta saviseksi - merkki siitä, että pohjasavi alkaa lähestyä ko. ruudussa.

Ruuduissa A 4 ja A 3 oleva maansekainen laastialue pienentyi jo 5. vaiheessa, ja 6. vaihetta kaivettaessa loppui maansekainen laasti kokonaan. Ruutujen A 4 ja A 3 suuret kivet paljastettiin kokonaan näkyviin, jolloin ilmeni, että kivet lepäsivät savessa ja mullansekaisessa hiekassa (valok. 3613:I-II, 3617:I-II). Ruudun A 3 suureen harmaakivipaateen liittyvä kova ja valkea laastikerros jatkui paaden alareunaa alemmaksi (valok. 3615, 3616, 3618:I-II).

Ruuduissa A 2 ja B 2 oli mullansekaista hiekkaa.

6. kaivausvaihe, alarinne (ks. kartta n:o 22.14.417).

6. kaivausvaihe aloitettiin alarinteessä purkamalla jäljelläolevat osat ns. pohjoisesta kiveyksestä (valok. 3629:I-II). Tämän kivirivin jälkeen ei muita kiveyksiä enää tavattu.

Ruuduissa E 1 ja ruudun E 0 pohjoisosassa jatkui punertava tiili- ja laastimurskamaa, ja sitä paljastui myös ruudusta D 0 sekä ruudun E 0 eteläosasta. Tiili- ja laastimurskamaassa oli niin runsaasti pieniä kiviä, että voidaan puhua kivikasasta (valok. 3606:II, 3607:I, 3630:I). Ruudun E 1 pohjoisreunasta paljastui suuria porttitornin anturakiviä (valok. 3606:I).

Ruudut C 1 ja D 1 olivat 5. vaiheessa kokonaan tiili-, laasti- ja luopitoista tummaa "kulttuurimaata", josta löytyi runsaasti luuta ja vihertäviä ikkunalasin kappaleita.

XII

7. kaivausvaihe, ylärinne (ks. kartta n:o 22.14.418).

Syvennettäessä ylärinnettä 7. kaivausvaiheessa päästiin koskemattomaan pohjamaahan asti, joka ruudussa A 5 ja ruudun A 4 pohjoispuoliskossa oli kovaa savea ja muualla kovaa särkkämaata (valok. 3628:II). Pohjasavi tuli n. korkeudelta 89.00-89.14 ruudun A 5 kohdalla, särkkämaa n. korkeudelta 89.03 ruudun A 4 eteläpuoliskossa.

Ruudussa A 3 sijaitsevan harmaakivipaateen liittyvän laastikerroksen paksuus tuli tässä vaiheessa selvitetyksi, laastikerros

ulottui n. 25 cm paaden alareunaa alemmaksi (valok. 3625, 3628:II).

Profiili A 5 - B 5 (ks. kartta n:o 22.14.422).

Pohjamaan tultua esiin ylärinteessä voitiin profiili A 5 - B 5 purkaa. Profiilin yläosa (ruokamultaa ja hiekansekaista multaa) oli alkukesästä sateiden vaikutuksesta osittain sortunut. Heti ruokamullan ja mullansekaisen hiekan jälkeen seurasi tummanharmaa "kulttuurimaakerros", jonka paksuus tällä kohtaa oli n. 40 cm. "Kulttuurimaan" jälkeen tuli pohjasavi. Profiilista otettiin maanäyte 1972:4.

Profiili B 5 - B 6 (ks. kartta n:o 22.14.423).

Valok. 3591:I, 3628:I.

Maakerrokset olivat samat kuin profiilissa A 5 - B 5. "Kulttuurimaakerros" oli n. 80 cm paksu.

7. kaivausvaihe, alarinne (ks. kartta n:o 22.14.418).

7. kaivausvaihetta kaivettaessa kaikista alarinteen ruuduista, B 1:tä lukunnottamatta, alkoi tulla tummaa "kulttuurimaata" (valok. 3619-3622, 3623:II, 3626, 3627, 3630:II). Siinä olevat tiilen- ja laastinpalaset olivat hyvin pieniä, murusina ja eläinten luita oli runsaasti. Maakerroksen paljastumiseen liittyi löytöjen määrän huomattava kasvu: vihertävää ikkunalasia löytyi runsaasti, samoin lasitettua keramiikkaa. Ruudussa B 1 alkoi jo kova särkkämaa lähestyä (valok. 3619).

XIII

8. kaivausvaihe (ks. kartta n:o 22.14.419).

8. vaiheessa syvennettiin enää vain alarinteen ruutuja, ylärinteen tultua jo pohjaan kaivetuksi (valok. 3631).

Ruutu B 1 saatiin kaivettua pohjaan, ja myös ruutujen C 1 ja C 0 länsiosissa alkoi jo tulla särkkämaata.

Ruuduissa D 1, E 1, D 0 ja E 0 jatkui vahva, tumma "kulttuurimaata", joka oli laadultaan jo pikemminkin savista kuin multamaisista. Ruuduista löytyi vihertävää ikkunalasia ja lasitettua keramiikkaa, rauta-avaimen katkelma ja kappale maatonutta puuta (valok. 3632-3634, 3635:I).

XIV

9. kaivausvaihe (ks. kartta n:o 22.14.420)

Ruudut C 1 ja C O kaivettiin pohjaan särkkämaahan asti. Särkkämaata alkoi tulla myös ruutujen D 1 ja D O länsiosista (valok. 3637). Ruudut E 1 ja E O olivat edelleen savista "kulttuurimaata".

9. vaiheessa oli pakko purkaa alarinteen profiilit E 1 - E 2 ja E 1 - F 1 suuren sortumisvaaran takia, vaikkei vaikkei särkkämaahan vielä oltu profiilien kohdalla päästykään. 9. vaiheen tasokaivaus suoritettiin ennen profiilien purkamista (valok. 3636, 3638).

Löytöjä tuli 9.kaivausvaiheessa ainoastaan ruudusta E O (vihertävää ikkunlasia, keramiikkaa).

Profiili E 1 - E 2 (ks. kartta n:o 22.14.424, valok. 3627, 3633, 3635:II, 3636, 3638).

Profiilipiirroksessa E 1 - E 2 ei näy ylimpiä maakerroksia, ruohoturvetta ja ruokamultaa, sillä nämä kerrokset oli poistettu jo kaivausaluetta avattaessa. Alkuperäinen maanpinta oli profiilin E 1 - E 2 kohdalla 89.55 eli n. 50 cm piirroksessa näkyvää maanpintaa korkeammalla.

Ylin piirroksessa näkyvä maakerros on hiekansekainen multa, jossa oli mukulakivikerros korkeudella n. 87.90 - 87.70 (valok. 3639-3641). Kivikerros on ilmeisesti peräisin siitä epämääräisestä kivikasasta, joka sijaitsi 2. kaivausvaiheessa ruuduissa D 1, E 1 ja E O (ks. A.Laitisen kaiv.kert.). Tämän jälkeen seurasi ohut kerros mullansekaista hiekkaa ja tiilenpalasia, ja sitten punertava tiili- ja laastimurskamaakerros. Tiili- ja laastimurskakerroksen paksuus oli 20-45 cm. Lopuksi tuli tummaa, nahkeaa kulttuurimaata 50-60 cm:n paksuudelta ja sen jälkeen särkkämaa.

Profiilin E 1 - E 2 alta paljastui runsaasti pieniä kiviä, jotka piirrettiin 10. kaivausvaiheen tasokarttaan (ks. kartta n:o 22.14.421, valok. 3642-3647, 3649:II). Profiilista otettiin maanäytteet 1972: 1, 2, 5.

Profiili E 1 - F 1 (ks. kartta n:o 22.14.425, valok. 3642).

Tämänkin profiilin yläosa oli sortunut; alkuperäinen maanpinta sijaitsi n. 50 cm korkeammalla. Sortuneet maakerrokset olivat

ruoho, turve ja ruokamulta. Maakerrokset profiilissa E 1 - F 1 olivat samat kuin profiilissa E 1 - E 3, mukulakivikerrosta ei ollut. Profiilissa oli kolme isoa, pitkulaista kiveä, joista yhdessä oli uusi kiviporan jälki - nämä kivet lienevät tien penkereestä, joka paljastettiin 2. kaivausvaiheessa (ks. A.Laitisen kaiv.kert.). Tiili- ja laastimurskakerroksen paksuus oli 30-55 cm, "kulttuurimaan" 50-60 cm. Profiilin alta paljastuneet kivet piirrettiin 10. vaiheen tasokarttaan (ks. kartta n:o 22.14.421, valok. 3643-3647, 3649:II).

Profiilista saatiin purettaessa runsaasti löytöjä, joista suurin osa tuli "kulttuurimaakerroksesta". Profiilin alta löytyi kesän arvokkain löytö, hopearaha vuodelta 1609. Raha löytyi savisesta "kulttuurimaasta" korkeudelta 86.13.

XV

10. kaivausvaihe (ks. kartta n:o 22.14.421).

Työn alla olivat enää ruudut D 1, E 1, D 0 ja E 0, ja 10. vaihetta kaivettaessa päästiin näissäkin ruuduissa särkkämaahan asti. Särkkämaa tuli kaivauksen alimmissa ruuduissa D 0 ja E 0 n. korkeudelta 86.00 - 86.25.

Profiili F 0 - F 2 (ks. kartta n:o 22.14.426, valok. 3647-3650). Tämänkin profiilin ylimmät kerrokset, ruohoturve ja ruokamulta, oli poistettu jo kesäkuussa kaivausaluetta avattaessa. Alkuperäinen maanpinta sijaitsi korkeudella 88.40. Profiilin maakerrokset vastasivat profiilien E 1 - E 2 ja E 1 - F 1 kerroksia, ja siinä oli mukulakivikerros samalla korkeudella kuin profiilissa E 1 - E 2. Tiili- ja laastimurskamaata oli 60-90 cm:n paksuudelta (tämä kerros vaikuttaa paksunevan sitä enemmän, kunta alemmas rinteessä siirrytään). "Kulttuurimaata" oli 40-50 cm:n paksuudelta.

Profiilista otettiin maanäyte 1972:6.

XVI

Yhteenveto kaivauksesta.

Kesällä 1972 suoritetun kaivauksen tarkoituksena oli tutkia keuhämuurin etelänurkassa sijainneen porttitornin perustuksia ja edustaa. Perustelut kaivauspaikan valitsemiselle luettelee A. Laitinen kaivauskertomuksensa ensimmäisellä sivulla.

Julius Ailion teoksissa "Hämeen linnan esi- ja rakennushistoria" sekä "Hämeen linna, sen vaiheet ja sen rakennukset" sekä Knut Draken väitöskirjassa "Die Burg Hämeenlinna im Mittelalter" on esitetty tähänastiset tiedot ja olettamukset porttitornin rakennushistoriasta, joten en ryhdy niitä tässä toistamaan. Todettakoon lyhyesti, että porttitornista on puhetta jo vuoden 1539 tilikirjoissa ¹⁾. Porttitornia on korjattu v. 1606 ²⁾ ja v. 1611 ³⁾. Erik Dahlbergin piirros v:lta 1699 on vanhin porttitornia esittävä kuvallinen lähde ⁴⁾. Piirroksesta käy ilmi, että porttitornin sisääntuloaukolle on päästy puusiltaa pitkin. 1740-luvulla puhkaistiin eteläiseen kehämuriin vanhan portin viereen uusi sisääntuloaukko ⁵⁾. V. 1783 valmistui 2-kerroksinen tiilinen päävartiorakennus, jonka rakentamisen yhteydessä vanha porttitornin sisääntuloaukko sulkeutui lopullisesti ⁶⁾. Se, mitä itse vanhasta porttitornista on jäljellä, kätkeytyy päävartiorakennuksen sisälle.

Kaivaustuloksista todettakoon ensin porttitornin lounaisen ulkoseinän perustusten paljastaminen ja dokumentointi. Ennen maanpinnan aukaisemista näytti porttitorni kohoavan suoraan nykyisestä maanpinnasta ylöspäin. Ko. maanpinta muodostui kuitenkin uudemmissa täytemaakerroksista, ja tornin perustukset osoittautuivat jatkuvan nykyistä maanpintaa paljon alemmaksi, varsinkin alarinteessä (ks. piirustus n:o 22.14.409). Lisäksi voitiin todeta, että porttitornin antura kasvoi ulospäin alemmas kaivauttaessa. Porttitornin peruskivikerrat oli murattu kovalla, valkealla laastilla kiinni toisiinsa. Alimpien kivikertojen välissä ei laastia ollut, suuret maakivet lepäsivät toistensa päällä särkkämaapohjalla. Raja laastilla murattujen peruskivien ja alimpien kivien välillä oli selvästi erottuva (valok. 3642:II, 3645). Ylärinteessä ei selvää anturan laajenemista ulospäin ollut havaittavissa, ja perustukset vaikuttivat rikkoutuneilta (valok. 3615, 3625, 3631, 3642:II, 3643, 3647). Ylärinteen ruuduista A 4 ja A 3 löytyneet hajanaiset isot kivet ja niitä yhdistävä laasti kuulunevat porttitornin rikkoutuneeseen anturaan (valok. 3596, 3597).

1) Ailio 1917, s. 166.
 2) Hämeen linnan tilikirjat, s. 249, 253.
 3) Hämeen linnan tilikirjat, s. 274.
 4) Stenius 1973, kuva 3.
 5) Stenius 1973, s. 6, 13.
 6) Stenius 1973, s. 13.

Tutkitun alueen maakerroksista todettakoon ensiksi, että 1960-luvulla tehty viemärikaivanto sattui osittain tutkittavalle alueelle (ks. Hämeen linnan viemärisuunn. karttaa vuodelta 1968). Tästä syystä oli ylärinteen ruutujen länsireunoissa ja alarinteen ruutujen eteläreunoissa pelkkää täytesoraa, ja vanhat maakerrokset olivat tietysti näiltä kohdin täydellisesti tuhoutu-neet. Lisäksi näyttää siltä, että v. 1972 avatun kaivausalueen ylintä osaa on tutkittu jo v. 1969 tehtyjen kaivausten yhtedes-sä; tällaisen käsityksen saa ainakin M.Koskimiehen v. 1969 ot-tamista valokuvista (ks. M.Koskimiehen kaiv.kert. vuodelta 1969, liite 23).

Tummaa nokista ja luupitoista "kulttuurimaakerrosta" ei esiin-tynyt kaivausalueen kaikissa osissa. Alueen ylimmässä ruudussa A 5 oli vahvalti tätä maata, ja edelleen sitä tuli ruudusta C 1 alkaen kaikista alarinteen ruuduista. Tälle maakerrokselle omi-naisia löytöjä olivat, paitsi pienimurenen tiili- ja laasti-murska, puunroskat ja eläinten luut, vihertävä ikkunalasi, joka oli särkynyt aivan pieniksi palasiksi. Lisäksi löytyi ko. maaker-roksesta punaruskeaa, lasitettua keramiikkaa. Ruudun A 5 "kulttuu-riimaakerroksesta" löytyi kappale Siegburgtyyppistä keramiikkaa, jonka perusteella A.Laitinen epäilee ko. maakerroksen mahdolli-sesti olevan keskiaikaisen. Keskiaikaisuutta vastaan puhuu mie-lestäni vahvasti kuitenkin kyseisestä maakerroksesta löydetyn ikkunalasin laatu, ja alarinteen profiilin E 1 - F 1 alta "kulttuurimaasta" löydetty raha oli vuodelta 1609. Siegburg-tyyppistä keramiikkaa on valmistettu vielä 1500-1600 - luvulla. Ko. "kulttuurimaakerros" saattaa olla vanhaa täytemaata.

Kaivausalueen mukulakivikerrokset olivat kaikki nuoria siitä päätellen, että ne kulkivat v. 1740-luvulla puhkaistua portin-aukkoa kohti. Hämeen linnaan johtavaa kulkutietä on kivetty v. 1837¹⁾, mahdollisesti ylimmät mukulakivitasot ovat peräi-sin tältä ajalta.

Kesän 1972 kaivauksissa ei löydetty mitään vanhaan porttitornin kautta kulkeneeseen kulkutiehen tai sisääntuloaukkoon viittaa-va. Puisesta sillasta ei tavattu merkkiäkään; tätä tuskin

1) Stenius 1973, s. 13.

olisi voinut odottaakaan. Myöskään perustuksissa ei näkynyt mitään sellaista, jonka olisi voinut sanoa viittaavan vanhaan portinaukkoon.

Lopuksi todettakoon, että jälkiä porttitornin vanhasta sisään-tuloaukosta ei missään tapauksessa olisi voitu maasta löytääkään, korkeintaan mahdollisesta aukolle johtaneesta kulkutiestä. Itse portinaukkoa olisi tietysti etsittävä nykyisen porttitornirakennuksen seinäpinnan alta, mikäli vanhaa porttitornia yleensä on jäljellä 1700-luvun rakennustoiminnan jälkeen. Porttitornirakennuksen seiniä ei kesällä 1972 tutkittu lainkaan.

Porttitornirakennuksen kellarissa suoritti kesällä 1972 kaivauksia H.Nordberg. Kaivauksista on olemassa kertomus v:lta 1972.

Lähdeluettelo

Painamattomat lähteet

Museovirasto

Rakennushistoriallinen arkisto, Hämeenlinna

Fotostaattikopiot Tukholman Krigsarkivetin Hämeen linnaa koskevista piirustuksista.

Venäläisen insinöörikomennuskunnan piirustuskokoelma 1809 - 1883, n:o 1-437 (kopiot).

Hämeen linnan tilikirjat (originaalit Valtionarkisto, H:ki).

Koskimies, Marianne, 1969. Kaakkoinen esilinnanpiha ja ulkoisen esilinnan eteläosa. Hämeen linnan tutkimustöiden muistiinpanot vuodelta 1969, s. 25-54. H:linna.

Painetut lähteet

Ailio, Julius, 1917. Hämeen linnan esi- ja rakennushistoria. Hämeenlinnan kaupungin historia, 1. osa. H:linna.

Drake, Knut, 1968. Die Burg Hämeenlinna im Mittelalter.

Stenius, Birgitta, 1973. Tavastehus slott. Byggnadsverksamheten under 1700- och 1800-taler. H:ki.

KEHÄMUURITUTKIMUKSET 1972

Porttitornin kaivaus

Luettelo talteen otetuista tiilistä

- 1972: 1 Tiilen katkelma, jossa 1-muotoinen merkki. Pl. 88.08, B 1 / 5.vaihe.
- 2 Muototiilen katkelma, lev. 8,5 cm, paks. 7 cm. Pl. 86.90. E 0 / 6. vaihe. Tiili- ja laestimurskamaasta.
- 3 Tiili, 33,5 x 15 x 8,5-8 cm, löytyi kahtena kappa-
leena. Pl. 86.14. Prof. E 1 F 1. Savensekaisesta
"kulttuurimaasta".
- 4 Tiilen katkelma, lev. 12,5 cm, paks. 9 cm. Viisto
reuna. D 1 / 5. vaihe. Tiili- ja laestimurskamaasta.
- 5 Tiili, 29-28,5 x 13 x 9,5 cm. Löytyi kahtena kapp-
leena. Pl. 86.14. E 0 / 9. vaihe. Savensekaisesta
"kulttuurimaasta".
- 6 Tiilen katkelma, lev. 13 cm, paks. 10-9,5 cm. Pl.
87.35. Prof. E 1 - F 1. Mullansekaisesta hiekasta.
- 7/8 Tulella palanut tiilen katkelma, lev. 15 cm, paks.
8,5-8 cm. Pl. 89.75. Prof. B 5 - B 6.

Maanäytteet

1972:	1	mullansek. hiekkaa	prof. E 1 - E 2
	2	" "	" "
	3	tiili- ja laestimurskamaasta	prof. F 0 - F 2
	4	nk. "kulttuurimaasta"	prof. A 5 - B 5
	5	"	prof. E 1 - E 2
	6	"palojuovea"	prof. F 0 - F 2

Laastinäytteet

1972:	1	A 5 / 3. vaihe	"kulttuurimaasta"
	2	E 1 / 6. "	"
	3	E 0 / 6. "	tiili- ja laestimurskamaasta
	4	A 5 / 5. "	"kulttuurimaasta"
	5	E 1 / 5. "	tiili- ja laestimurskamaasta
	6	A 2 / 4. "	mullansek. hiekasta
	7	A 4 / 4. "	" "